

Sanovat syntaksiksi

Sanovat syntaksiksi

*Aineistopohjaisia tutkimuksia
murteiden lauseopista*

Toimittaneet

MILLA UUSITUPA, HANNELE FORSBERG JA MARIA VILKUNA

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALLT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran nimeämien
asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma
kuuluu Unescon kansalliseen
Maailman muisti -rekisteriin.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TOIMITUKSIA 1505

© 2025 Milla Uusitupa, Hannele Forsberg ja Maria Vilkkuna ja SKS

Kansi: Eija Hukka | Sarja-asu: Timo Numminen
Taitto: Maija Räisänen | Sarja-asu: Timo Numminen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-988-7 (nid.)
ISBN 978-951-858-989-4 (EPUB)
ISBN 978-951-858-990-0 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)
ISSN 2670-2401 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/skst.1505>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä,
ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
<https://doi.org/10.21435/skst.1505>
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

PunaMusta Oy, Turenki 2025

Sisällys

LYHENTEET 8

JOHDANTO 9

Milla Uusitupa, Hannele Forsberg ja Maria Vilkuna

MURRESYNTAKSIN TUTKIMUSTA JA AINEISTOJA MUISTIINPANOISTA SÄHKÖISIIN KORPUKSIIN 22

Hannele Forsberg, Milla Uusitupa ja Maria Vilkuna

- 1 Murresyntaksin varhaishistoriaa 23
- 2 Murteet ja syntaksi 1900-luvun jälkipuoliskolta nykypäiviin 33
- 3 Murreaineistojen keruu ja jatkojalostus 41
- 4 Murteiden ryhmittelyjä ja nimityksiä 71
- 5 Murteen merkintätavat ja niiden yhtenäistäminen 86
- 6 Lopuksi 95

MINÄKÖ JA MÄÄ VAI

Minimaaliset tarkistuskysymykset murrehaastatteluissa 113

Hannele Forsberg

- 1 Kysymysrakenteet ja niiden aiempi tutkimus 115
- 2 Kysymysaineiston kokoaminen murrehaastatteluista 122
- 3 Minimaaliset tarkistuskysymykset korjausaloitteina ja niiden aloittamat välisekvenssit 129
- 4 Minimaalisten tarkistuskysymysten ja niihin annettujen vastausten rakenne 143
- 5 Minimaaliset tarkistuskysymykset rakennetyypeittäin 149
- 6 Lopuksi 188

TULIPAS TOI KAHVI VAHVAA

Tulla-verbin käyttö predikatiivilauseessa ja sen murretausta 200

Mari Siirainen

- 1 Tutkittavat lausetyypit 201
- 2 Katsaus *tulla*-verbillisen predikatiivilauseen tutkimushistoriaan 205
- 3 Predikatiivilause muutosta ilmaisemassa suomen lähisukukielissä 210
- 4 Kahden muutosta ilmaisevan rakenteen jakauma murteissa 212
- 5 *Jauhoista tuli puuroa* – tuloslauseen käyttö substantiivilausekepredikatiivin yhteydessä 216

- 6 Kahden adjektiivipredikatiivillisen muutoskonstruktion jakauma murteissa 219
- 7 Kahden muutoskonstruktion merkitysten eroista 226
- 8 *Tulla*-verbillinen predikatiivilause ja tuloslause nykykielessä 227
- 9 Lopuksi 229

KYLLÄ SE TUO KEKKONEN OLI HYVÄ MIES

Lohkeamia ja niiden variantteja 232

Maria Vilkuna

- 1 Mikä on lohkeama eteenpäin? 235
- 2 Lohkeamien haku, tunnistaminen ja rajaaminen 239
- 3 Lohkeamien alueellinen esiintyvyys: yleiskuva ja länsiaineisto 244
- 4 *Niit on semmosia konneita* ja lohkeamien muut lausetyypit 252
- 5 *Se tuo Kekkonen*: hybridejä ja lähilohkeamia 261
- 6 Pohdintaa: mikä lohkeamapronomini on? 276
- 7 Lopuksi 281

PRONOMINIT HÄN, HE, SE JA NE LOUNAI- JA KAAKKOISMURTEISSA

Vertailevaa tarkastelua 286

Katri Priiki

- 1 Aineisto 288
- 2 Aiempaa tutkimusta 291
- 3 Pronominien *hän* ja *he* suhteellinen frekvenssi tarkastelluissa murteissa 294
- 4 Referointi ja eläytyminen vaihtelun selittäjinä 299
- 5 Neljä erilaista puhujaa 316
- 6 Lopuksi 330

PERSOONAMUODOT VAIHTELUSSA

Monikon 1. ja 3. persoonan tarkastelua yhdellä ilomantsilaispuhujalla 337

Milla Uusitupa

- 1 Taustaksi 338
- 2 Karjalan ja suomen rajamurrealue 341
- 3 Verbin persoonataivutuksesta karjalan ja suomen murteissa 345
- 4 Tutkimusaineisto ja sen rajaus 349
- 5 Haastattelupuheen M1-lauseet 353
- 6 Haastattelupuheen M3-lauseet 375
- 7 Lopuksi 390

KUN MONIKON KOLMAS PERSOONA LÄHESTYY PASSIIVIA 399

Maria Vilkkuna ja Hannele Forsberg

- 1 R-impersonaaleista ja persoonajärjestelmästä 402
- 2 Impersonaalinen monikon kolmas persoona suomen kielen kuvauksissa 406
- 3 Impersonaalisen tulkinnan jäljillä 412
- 4 M3-impersonaalien alueellinen jakauma 424
- 5 M3-impersonaalien merkitys 434
- 6 Lopuksi 453

MURRETALLENTEET AFFEKTISEN KONSTRUKTION TUTKIMUSAINEISTONA

Avoim yksikön 2. persoona kantaa ottavissa toimintajaksoissa 461

Hannele Forsberg ja Milla Uusitupa

- 1 Yksikön 2. persoonan avoin käyttö ja affektisuus 465
- 2 Murrehaastattelut tutkimusaineistona 472
- 3 *Teäl on nyt niin hyvä* – myönteisen kannanoton perusteleminen 480
- 4 *Kansaneläkkeekkin ne sais vähä nostaa* – toimeentulosta valittaminen 487
- 5 *Eikö mitä* – haastattelijan tietämyksen korjaaminen 493
- 6 *Ne ol onnettomia sen pakkasen kansa* – vihollisen sääliminen 500
- 7 *Isompi se on homma* – oman päätöksen perusteleminen 505
- 8 Päätelmiä 511

Abstract 524

Kirjoittajat 525

Murrehakemisto 526

Asiahakemisto 529

Liite. Suomen murteiden syntaksia koskevia tai
sivuavia opinnäytteitä 1890–2020

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20251113107630>

Lyhenteet

Lauseopin arkiston murreryhmät

HämE	= Etelä-Häme
HämK	= Kaakkois-Häme
HämP	= Pohjois-Häme
Kai	= Kainuu
KarE	= Etelä-Karjala
KarK	= Keski-Karjala
KarP	= Pohjois-Karjala
KesE	= Eteläinen Keski-Suomi
KesL	= Läntinen Keski-Suomi
KesP	= Pohjoinen Keski-Suomi
Kym	= Kymenlaakso
LänP	= Länsipohja
PerP	= Peräpohjola
PohE	= Etelä-Pohjanmaa
PohK	= Keski-Pohjanmaa
PohP	= Pohjois-Pohjanmaa
SatE	= Etelä-Satakunta
SatL	= Länsi-Satakunta
SatP	= Pohjois-Satakunta
SavE	= Etelä-Savo
SavP	= Pohjois-Savo
VarE	= Eteläinen Varsinais-Suomi
VarP	= Pohjoinen Varsinais-Suomi
VarU	= Länsi-Uusimaa
VarY	= Varsinais-Suomen ylämaa

Muut lyhenteet

DMA	= Digitaalinen muoto-opin arkisto
FinDiaSyn	= Alue murteiden näkökulma suomen syntaksiin -hanke
H	= haastattelija
ISK	= Iso suomen kielioppi
KKS	= Karjalan kielen sanakirja
LA	= Lauseopin arkisto
M1	= monikon 1. persoona
M2	= monikon 2. persoona
M3	= monikon 3. persoona
MA	= Muoto-opin arkisto
NS	= Nykysuomen sanakirja
P	= puhuja, haastateltava
PKMK	= Pohjois-Karjalan murrekirja
Sapu	= Satakuntalaisuus puheessa -hanke
SKN	= Suomen kielen näytteitä
SKNA	= Suomen kielen nauhoitearkisto
SMK	= Suomen murrekirja
SMS	= Suomen murteiden sanakirja
SMSA	= Suomen murteiden sana-arkisto
TA-muoto	= morfologinen passiivi
Y1	= yksikön 1. persoona
Y2	= yksikön 2. persoona
Y3	= yksikön 3. persoona

Johdanto

Milla Uusitupa

 <https://orcid.org/0000-0003-2571-7684>

Hannele Forsberg

 <https://orcid.org/0009-0006-3034-2943>

Maria Vilkuna

 <https://orcid.org/0009-0009-0638-9479>

Kokoomateos *Sanovat syntaksiksi. Aineistopohjaisia tutkimuksia murteiden lauseopista* esittelee eri näkökulmista suomen ja Suomessa puhutun karjalan murteissa tavattavaa syntaktista variaatiota ja täydentää kuvaa tarkasteltavina olevien ilmiöiden rakenteellisista, semanttisista ja kontekstuaalisista erityispiirteistä. Teos on suunnattu kaikille, jotka ovat kiinnostuneita kieliopillisten rakenteiden alueellisesta vaihtelusta ja haluavat tietää, mitä tarkasteltavilla kieliopillisilla rakenteilla puhe-tilanteessa tehdään. Teoksen lukujen myötä lukija pääsee tutustumaan erilaisiin syntaksin tutkimukseen soveltuviin murreaineistoihin ja näkee esimerkkejä niiden käyttö- ja yhdistelymahdollisuuksista. Suomen vanhoja murteita on tallennettu monien muiden kielten murteisiin verrattuna runsaasti, ja olemassa olevat aineistot mahdollistavat maantieteellisen vaihtelun huomioimisen ja vertailun uudempaan puhekieleen. Tällä vuosituhannella monien laajojen aineistokokonaisuuksien käyttö on helpottunut, kun kokoelmia on saatettu sähköiseen muotoon (esim. Suomen kielen näytteitä -sarja) ja niiden käyttäminen on tullut mahdol-

liseksi verkossa (esim. Lauseopin arkiston murrekorpus). Tekninen kehitys on mahdollistanut myös uudenlaisia tutkimusasetelmia ja uusien tutkimusmenetelmien hyödyntämisen.

Alkuperäinen ajatus murresyntaksiin keskittyvästä kokoomateoksesta palautuu Suomen Akatemian vuosina 2008–2011 rahoittamaan hankkeeseen ”Aluemurteiden näkökulma suomen syntaksiin” (FinDiaSyn), jossa kerättiin tietoa suomen murteiden syntaksin variaatiosta ja kokeiltiin uudenlaisia murreaineistojen keruumenetelmiä Kotimaisten kielten keskuksen, Helsingin ja Itä-Suomen yliopistojen sekä Åbo Akademin tutkijoiden yhteistyönä (tarkemmin Karttunen & Rouhikoski 2010). Tämän kokoelman kirjoittajista osa oli mukana jo FinDiaSyn-hankkeessa, mutta kirjoittajajoukkoon kuuluu myös myöhemmin muuta kautta murresyntaksin pariin tiensä löytäneitä suomen kielen tutkijoita. FinDiaSyn-hanke sijoittui ajankohtaan, jolloin murresyntaksin tutkimus koki Euroopassa valtavan nousun, kun kiinnostus alueelliseen variaatioon synnytti laajoja tutkimushankkeita ja yhteistyöverkostoja.¹ Sysäys tähän ei tullut perinteisestä dialektologiasta, jossa syntaksin tutkimus on aina ollut vähäistä niin Suomessa kuin muuallakin, vaan teoreettisesta kielitieteestä, ennen muuta formalistisesta generatiivisesta lingvistiikasta, jossa nousi 1900-luvun lopulla esille kielensisäisen variaation merkitys teorianmuodostuksessa. Tässä tutkimusperinteessä murresyntaksi nähdään ”syntaktisena mikrovariaationa”, jota selittävät saman tyyppiset rakenteelliset periaatteet kuin suurempia kielten välisiä eroja mutta jonka tutkimukseen voidaan kytkeä myös puhujien alueellinen ja sosiaalinen tausta. Generatiivisen tutkimuksen lopullisena tavoitteena on mallintaa ihmiskielen universaalia kielioppia, josta voi mikrovariaatiota tarkasteltaessa nousta esiin omanlaisiaan kysymyksiä (ks. esim. Barbiers 2009; Brandner 2012). Koska kyse on ihmisen ”päässä” olevasta järjestelmästä, liki ainoana tapana tavoittaa siinä esiintyvää variaatiota rajoineen nähdään selvittää natiivien puhujien arvioita lauseiden kieliopillisuudesta (Brandner 2012). Tämä selittää erilaisten kyselyjen, elisitaatiomenetelmien ja koeasetelmien suosion aineistonkeruumenetelmänä monissa

1 Edisyn ja ScanDiaSyn. Viimeisimpiä on [REEDS](#) (Re-Examination of Dialect Syntax).

eurooppalaisissa hankkeissa verrattuna päätelmien tekemiseen puhutun kielen korpuksista (Cornips & Poletto 2004; Brandner 2012).²

Systemaattiset suuriin vastaajaverkostoihin pohjautuvat murretutkimukset ja -kartat ovat perinteisestikin olleet Euroopassa suosittuja (Chambers & Trudgill 1998; Kortmann 2010); esimerkkejä kartoista ovat hollannin murteita esittelevä SAND (Barbiers ym. 2006) ja sveitsinsaksan SADS (Seiler ym. 2021). Tällaisia laajoja murresyntaktisia infrastruktuurihankkeita ei Suomessa ole toteutettu, ja vaikka FinDia-Syn-hankkeessa kokeiltiin myös elisitaatiomenetelmiä, ei käsillä olevan kirjan lähestymistapa muutenkaan ole kansainvälisesti tarkasteltuna itsestään selvä.

Toinen yleislingvistinen suuntaus, jossa kiinnostus variaatiota ja standardoimattomia puhuttuja varieteetteja kohtaan on kasvanut samaan aikaan kuin generatiivisessa perinteessä, on funktionaalis-kognitiivinen: funktionaalinen kielitypologia ja käyttöpohjaiset teoriat, kuten konstruktiokielioppi. Hyvin erilaisista teoreettisista suunnista tulevien lähestymistapojen välillä on tavoiteltu integraatiota (Kortmann 2010). Suomessa generatiivinen suuntaus ei ole saanut jalansijaa enempää murretutkimuksessa kuin muutenkaan, ja tämäkin kirja kiinnittyy teoreettisilta lähtökohdiltaan funktionaalis-kognitiiviseen suuntaukseen. Kirjan kirjoittajia yhdistää kiinnostus puhutun kielen kielioppiin, variaatioon ja autenttisiin murreaineistoihin. Vaikka kirjan eri luvuissa hyödynnetään osin erilaisia menetelmiä ja niiden tutkimusasetelmissa aineistopohjainen tarkastelu ja teoria painottuvat eri tavoin, kaikissa seitsemässä tutkimuksessa kieltä tutkitaan suhteessa käyttökontekstiin. Teoreettisilta lähtökohdiltaan kirjoituksia sitoo yhteen funktionaalinen ja käyttöpohjainen näkemys kieliopin luonteesta ja evoluutiosta: kielelliset rakenteet ja ilmaistyyppit syntyvät ja kehittyvät kieltä käytettäessä, ja vaihtoehtoisten ilmaisutapojen olemassaolo ja monihahmotteisuus tietyllä tarkasteluhetkellä kertovat kielen perusluonteeseen kuuluvasta

2 Myös laajoja murrekorpuksia on viime vuosikymmeninä koottu ja kehitetty monista kielistä, kuten virosta *Eesti murrete korpus*, pohjoismaisista kielistä *Nordic Dialect Corpus* ja englannista *Freiburg Corpus of English Dialects*, *Helsinki Corpus of British English Dialects*. Puhutun saksan korpuksista ks. *Archiv für Gesprochenes Deutsch*. Puhutun kielen korpuksia on koottu yhteen eurooppalaiseen CLARIN-infrastruktuuriin.

dynaamisuudesta (mm. Herlin & Visapää toim. 2005; Bybee 2010). Koelman kirjoitukset jakavat konstruktio pohjaisen ajattelutavan taustaoletukset siitä, miten uudet kieliopin yksiköt, konstruktiot, kehittyvät tietyn muodon ja käytön kiteytyessä ja miten kielessä jo olemassa olevat konstruktiot vaikuttavat uusien konstruktioiden muodostumiseen (mm. Goldberg 1995; 2006; Herlin & Kotilainen toim. 2012; Traugott & Trousdale 2013). Tutkimuksissa havainnollistetaan, miten kielen muu-
tosta ja variaatiota on mahdollista selittää paitsi typologisilla tendensseillä ja kieli- ja murrekontakteilla, myös kielen muilla, muodoltaan ja merkitykseltään läheisillä rakenteilla ja ilmaustyypeillä. Kirjoittajien tutkimusote on ensisijaisesti laadullinen ja yleisyyslaskelmia käytetään pikemmin tuki- kuin perusmenetelmänä. Murresyntaksin lähitulevaisuuden valtavirtaa lienevät joka tapauksessa käyttöpohjaista lähestymistapaa tukevat laskennalliset menetelmät (esim. Szmrecsanyi 2013), niin kuin ne ovat olleet viime aikoina Virossa (ks. esim. Lindström & Uibo 2017; suomesta Väänänen 2015, 2016; Sinnemäki & Haakana 2021).

Kaikki kirjan tutkimukset käyttävät pääasiassa niin sanottuja perinteisiä murrehaastatteluja, järjestettyjä tilanteita, joissa puhujien vuorovaikutus on epäsymmetristä ja irrallaan iäkkäiden haastateltavien tavallisista arkitoimista. Aineiston etuja puolestaan ovat helppo saatavuus ja vertailuja tukeva suhteellinen yhtenäisyys. Kirjoitukset keskittyvät ilmiöihin, joita juuri näistä aineistoista on mielekästä tutkia, ja pyrkivät tiedostamaan tilanteen yhteydet niissä aktuaalistuviin kielenilmiöihin. Kieliopin ilmiöitä tarkastellaan suhteessa puheenaiheeseen, puhetilanteeseen ja sen osallistujiin. Analyysin apuna hyödynnetään aiemman dialektologisen tutkimustiedon lisäksi vuorovaikutuslingvistiikassa ja keskusteluntutkimuksessa tehtyjä huomioita siitä, miten kielelliset merkitykset muodostuvat käyttökontekstissaan ja miten kielenkäyttö ohjaa meneillään olevan puhetilanteen rakentumista (mm. Selting & Couper-Kuhlen 2001; Couper-Kuhlen & Selting 2018; Suomalainen 2020). Murrehaastattelutilannetta lähestytään haastateltavan ja haastattelijan yhteisenä sosiaalisena toimintana, joka rakentuu puheenvuoro puheenvuorolta ja jossa kumpikin osallistuja osoittaa kielellisellä ja muulla toiminnalla ymmärrystään siitä, mitä tilanteessa on tapahtumassa ja mikä siinä on tilanteen odotusten ja vaatimusten kannalta tärkeää

(Couper-Kuhlen & Selting 2018: 14–16). Vanhat murrehaastattelut mahdollistavat huomioiden tekemisen vain ääninauhalle tallentuneesta informaatiosta – kuten puheen kieliopillisesta rakenteesta, prosodisista piirteistä ja keskustelukumppanien vuorottelusta –, mutta uudempiä asioimistilanteita on tallennettu myös videoimalla, mikä mahdollistaa eleiden, ilmeiden ja muun tilassa tapahtuvan toiminnan tarkkailemisen. Multimodaalista analyysia ei kuitenkaan toistaiseksi ole juuri hyödynnetty aluemuurteiden tutkimuksessa.

Termejä *syntaksi* ja *lauseoppi* käytetään kirjassa varsin laajassa merkityksessä; puhe on sanoja, äänteitä ja morfeemeja laajemmista kokonaisuuksista eli lauseista, lausumista, niiden merkityksistä ja käyttökonteksteista. Kirja sisältää kaikille teoksen kirjoituksille yhteisen taustoitettavan luvun ja seitsemän seuraavassa esiteltävää tutkimusta, joita sitoo yhteen puhutun kielen aineistojen käyttö ja aineistopohjainen lähestymistapa tarkasteltaviin kielen ilmiöihin. Monessa luvussa huomion kohteeksi nousevat persoonan ilmaisemiseen ja referentiaalisuuteen liittyvät kysymykset mutta myös interrogatiivisuus sekä lausetyypit ja -konstruktiot. Kirjoituksissa valotetaan myös tarkastelun alaisten ilmaus-tyyppien historiaa ja kehitystä sekä luodaan vertailuja suomen lähisuku-kieliin ja niiden rinnakkaisrakenteisiin. Yksi luvuista käsittelee Suomessa ennen toista maailmansotaa puhuttua karjalan kieltä, mitä kautta teos avaa ikkunoita myös kielikontaktitutkimuksen ja vertailevan kielentutkimuksen suuntaan. Kun tutkimuksen kohteeksi asetetaan syntaktisten rakenteiden tehtävät kasvokkaisissa vuorovaikutustilanteissa, huomiota saa myös puhetilanteen toinen osapuoli eli murrehaastattelutilanteen haastattelija. Osan tutkimusten esimerkeistä tai niiden keskeisistä kohdista voi kuunnella äänileikkeistä linkkejä seuraamalla.

Kokoelman aloittaa Hannele Forsbergin, Milla Uusituvan ja Maria Vilkkunan katsaus ”Murre syntaksin tutkimusta ja aineistoja muistiinpanoista sähköisiin korpuksiin”, joka toimii yhteisenä taustoituksena teoksen tutkimuksille. Siinä esitellään yhtäältä suomen murteiden lauseopillisten kysymysten tutkimusperinnettä, toisaalta eri aikoina ja osin eri tarkoituksia varten kerättyjä murreaineistoja, joita alueellisen variaation tutkimuksessa on mahdollista hyödyntää. Lyhykäisyydessään tutkimushistorian voi tiivistää niin, että ensimmäiset murteiden lause-

opillisiin kysymyksiin keskittyvät tutkimukset ilmestyivät 1800-luvun lopulla, mitä seurasi vuosikymmeniä jatkunut hiljaisuus, kunnes 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä alkoi murresyntaksin uusi tuleminen, joka on jatkunut 2020-luvulle saakka. Tällainen suoraviivaistus jättää kuitenkin näkymättömiin monet ahkerat ja ajatuksiltaan omaa aikaansa edellä olleet yksilöt, jotka veivät murteiden kieliopillisten kysymysten selvittelyä eteenpäin jo silloin, kun lauseoppi kuului vielä suomen kielen tutkimuksen marginaaliin. Katsauksessa nostetaan esiin eräitä näistä nimistä, vaikka systemaattinen esitys kaikesta koskaan Suomessa tehdystä murresyntaktisesta tutkimuksesta se ei ole tai pyri olemaan. Tutkimushistorian lisäksi taustoittavassa luvussa esitellään käytössä olevia murreaineistoja ja käydään läpi suomen murteiden ryhmityksiä, jotka eivät ole kaikissa lähteissä täysin yhtenevät. Tämän teoksen tutkimusten kannalta keskeistä muun muassa on, miten vakiintunut suomen murteiden ryhmittely eroaa Lauseopin arkiston murrekorpuksessa käytetystä. Luvun lopussa käydään lisäksi läpi litterointien merkintätapoja ja esitellään, millaisia yhdenmukaistuksia teoksen aineistoesimerkkeihin on tehty.

Kokoelman ensimmäinen tutkimus on Hannele Forsbergin ”*Minäkö ja mä vai*: Minimaaliset tarkistuskysymykset murrehaastatteluissa”, jonka aineiston muodostaa lähes 400 SKN-sarjasta ja LA:n murrekorpuksesta kerättyä kysymysrakennetta. Huomion kohteena olevilla tarkistuskysymyksillä tarkoitetaan finiittiverbittömiä polaaraisia kysymyksiä, joilla haastateltava osoittaa edellisestä vuorosta epäselvän kohdan tai tarkistaa sen paikkansapitävyyttä. Tarkistuskysymykseen voi sisältyä interrogatiivinen (*-ko* tai *vai*) tai lausumanalkuinen partikkeli (*jaa*, *niin* tai *ai*), mutta suurin osa aineiston kysymyksistä on partikkelittomia (*Liisa?*). Kysymyspartikkelin sisältävien kysymysten tarkastelu vahvistaa jo aiemmassa tutkimuksessa esitetyn havainnon partikkelien alueellisesta variaatiosta: *vai*-tarkistuksia tavataan erityisesti lounaassa (*Liisa vai?*), kun taas muualla, erityisesti idässä ja pohjoisessa, suositaan *ko*-partikkelillista varianttia (*Liisako?*). Rakenteellisen ja maantieteellisen vaihtelun ohella huomiota kiinnitetään kysymysrakenteiden tehtäviin vuorovaikutuksen jäsentämisessä. Kirjoituksessa pohditaan, miten tarkistuskysymykset suhteutuvat haastattelijan edeltävään vuoroon ja koko edeltävään kon-

tekstiin ja millaisia vuorovaikutuksen ongelmia niillä haastattelutilanteissa käsitellään. Käy ilmi, että usein tarkistuskysymys seuraa tavalla tai toisella odotuksenvastaista haastattelijan vuoroa; sen sijaan vain harvoin kyse on kuulemisen tai viittaussuhteiden ymmärtämisen ongelmista. Haastattelijoiden välillä on selviä eroja siinä, miten herkästi he reagoivat haastateltavien tarkistuskysymyksiin kielellisesti.

Teoksen kolmannessa luvussa ”*Tulipas toi kahvi vahvaa: Tulla-verbin käyttö predikatiivilauseessa ja sen murretausta*” Mari Siirainen tutkii LA:n murrekorpuksen predikatiivilauseita, joissa finiittiverbinä on tutumman *olla*-verbin sijaan verbi *tulla*. Kirjoituksessa selvitetään, mitä monille oudon kuuloisesta *tulla*-verbillisestä predikatiivilauseesta (*kahvi tulee vahvaa*) on sanottu vanhoissa tutkimuksissa ja miten se on päätynyt vielä 1900-luvun jälkipuoliskollakin yleisesti käytössä olleen Setälän koulukieliopin esimerkkeihin. Tutkimuksessa *tulla*-verbillistä predikatiivilauseetta vertaillaan yhtäältä *olla*-verbilliseen predikatiivilauseeseen (*kahvi on vahvaa*) ja elatiivissa olevan nominaalijäsenen sisältävään tuloslauseeseen (*kahvista tuli vahvaa*), toisaalta lähisukukielten vastaaviin muutosta ilmaiseviin lauserakenteisiin. Tulokset osoittavat, että muutosverbillinen predikatiivilause (mukaan lukien suomen *kahvi tulee vahvaa*) on itämerensuomalaisissa kielissä vanhaa ja yhteistä perintöä ja myös suomen murteissa se tunnetaan kaikilla päämurrealueilla, joskin sen käyttö on selvästi yleisempää itä- ja pohjalaismurteissa kuin hämäläis- ja lounaismurteissa. Tuloslause (*kahvista tuli vahvaa*) vaikuttaa sen sijaan kehittyneen vasta suomen erilliskehityksen aikana, ja sen käyttö on suomen murteissa vahvasti keskittynyt lounaismurteisiin. Vertailu paljastaa mielenkiintoisen eron myös lausekonstruktioiden predikoivasta lauseenjäsenestä: kun *tulla*-predikatiivilauseeseen predikatiivina esiintyy lähes yksinomaisesti adjektiivilauseke, valtaosa tuloslauseeseen predikatiiveista on nimenomaan substantiivilausekkeita.

Neljännessä luvussa ”*Kyllä se tuo Kekkonen oli hyvä mies: Lohkeamia ja niiden variantteja*” Maria Vilkkuna tarkastelee puhutulle kielelle ominaista rakennetyyppejä, jossa jokin lauseen jäsen ilmaistaan lauseessa kahdesti, ensin kevyellä pronominilla ja myöhemmin toisella, yleensä substantiivin tai muun luonnehtivamman, leksikaalisen ilmauksen sisältävällä lausekkeella. Tyypillisesti kahdesti ilmaistu jäsen on kielipiil-

liselta funktioltaan subjekti muttei aina. Tutkimus lähtee oletuksesta, että yleisen lohkeamahahmon alta on erotettavissa erilaisia spesifimpiä konstruktioita, jotka eroavat muun muassa pronominin ja leksikaalisen aineksen sijainnissa. Tyypillisin ja neutraalein tapaus on se, jossa jälkimmäinen osa on lopussa (*kyllä se oli hyvä mies tuo Kekkonen*), mutta leksikaalinen osa voi olla myös lauseen sisällä (*kyllä se oli tuo Kekkonen hyvä mies*) tai heti pronominin jäljessä (*kyllä se tuo Kekkonen oli hyvä mies*). Lohkeamavarianttien alueellinen tarkastelu vahvistaa aiemmat havainnot siitä, että lohkeamia käytetään monipuolisesti idässä, erityisesti savolaismurteissa. Uutta tietoa sen sijaan on, että lohkeamien käytössä on eroa myös etelän ja pohjoisen välillä: Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteissa lohkeamia käytetään enemmän kuin Etelä-Pohjanmaalla, Satakunnassa tai Varsinais-Suomessa. Erikseen huomiota kiinnitetään lohkeaman pronominosan itsenäistymiseen eli kehittymiseen pelkäsi teemapaikan täyttäjäksi tai ekspletiiviksi. Analyysi perustuu digitaaliin, haettaviin LA- ja SKN-korpuksiin, ja eräs kirjoituksessa käsiteltävä kysymys onkin, millaisia hakuja tarvitaan tai kannattaa käyttää laajojen syntaktisten hahmojen tutkimiseksi pitkiä yhtäjaksoisia puheenvuoroja sisältävästä haastattelukorpuksesta.

Teoksen kolmea seuraavaa lukua yhdistää kiinnostus persoonan ilmaistamiseen. Niistä ensimmäisessä, ”Pronominit *hän*, *he*, *se* ja *ne* lounais- ja kaakkoismurteissa: Vertailevaa tarkastelua” Katri Priiki selvittää, miten persoonapronominien *hän* ja *he* muita murteita yleisempää ja monipuolisempaa käyttöä lounaisissa ja kaakkoisissa murteissa on mahdollista selittää. Tutkimuksen aineisto käsittää 23 SKN-sarjan haastattelua, joiden puhujat ovat kotoisin lounaismurteiden, lounaisten välimurteiden, varsinaisten kaakkoismurteiden ja Inkerin suomalaismurteiden alueelta. Persoonapronomineja suosivien murrealueiden kvantitatiivinen vertailu osoittaa, että eniten *hän*- ja *he*-pronomineja käytetään Inkerin suomalaismurteissa ja vähiten lounaisissa välimurteissa. Inkeriläispuhujilla myös eläimiin ja elottomiin tarkoitteisiin viittaavat persoonapronominit ovat yleisempiä kuin muilta murrealueilta kotoisin olevilla puhujilla. Käy ilmi, että referointi ja eläytyminen selittävät vain osan aineiston *hän*- ja *he*-pronominin käytöstä. Odotuksenmukaisesti logoforisten *hän*- ja *he*-pronominin suhteellinen osuus kaikista

persoonapronomineista on suurin lounaisissa välimurteissa ja pienin Inkerin suomalaismurteissa, joissa *hän-* ja *he-*pronomineja käytetään muita murteita monipuolisemmin myös muissa funktioissa. Aineiston laadullinen analyysi paljastaa edelleen persoona- ja demonstratiivipronominien työnjaosta puhujakohtaisia eroja. Pronominien vaihtelua selittävät sekä yksilökohtaiset erot kerrontatyyleissä että haastattelutilanteessa käsitellyt puheenaiheet, kuten se, puhuuko haastateltava enemmän tietyistä tarkoitteista vai yleistäen jostakin ryhmästä tai sen jäsenistä. Merkitystä on myös sillä, ilmaistaanko pronominirakenteella evidentiaalisuutta tai epävarmuutta tai sisältykö siihen vähättelevää sävyä.

Puhutun kielen persoonakategorian tarkastelu jatkuu Milla Uusituvan kirjoituksessa ”Persoonamuodot vaihtelussa: Monikon 1. ja 3. persoonan tarkastelua yhdellä ilomantsilaispuhujalla”. Tutkimuksen lähtökohdiana on huomio, että yksipersoonaista passiivia (tästä lähtien TA-muotoa) käytetään karjalassa ja suomessa osin eri tavoin: molemmissa lähisukukielissä muotoa voidaan käyttää yleistävästi, mutta lisäksi karjalassa TA-muoto on vakiintunut monikon 3. persoonan muoto ja suomessa sitä käytetään yleisesti monikon 1. persoonan (M1) muotona. Luvussa tarkastellaan yhtä koko ikänsä karjalan ja suomen raja-alueella elänyttä puhujaa, jonka puheessa TA-muotoja käytetään kaikissa kolmessa edellä kuvatussa funktiossa. Aineisto on kerätty Raja-Karjalan korpuksesta, joka sisältää puhetta kyseiseltä puhujalta seitsemän tuntia. Tulokset osoittavat, että monikon 1. persoonassa *mmA*-muodot muodostavat valtaosan M1-viittauksista mutta etteivät me-viitteiset TA-muodotkaan ole puhujalle tuntemattomia vaan kattavat viidenneksen kaikista M1-lauseista. Monikon 3. persoonassa taas yleisimmin käytetty verbinmuoto on TA-muoto, mutta myös yksikön 3. persoonan muotoista predikaattia käytetään usein erityisesti silloin, kun viitataan ei-inhimillisiin tarkoituksiin ja kun predikaattiverbinä on *olla*. Sen sijaan suomen *vAt*-muodon vastineet ovat tutkitussa idiolektissa harvinaisia. Tutkimus havainnollistaa, miten kahden kielimuodon rinnakkaiselo voi ilmetä syntaktisena variaationa yhdessä idiolektissa ja miten karjalan kielen tutkimus voi tuoda lisävaloa myös suomen syntaksin kysymyksiin.

Kokoelman kolmannessa persoonaviittauksia käsittelevässä tutkimuksessa ”Kun monikon kolmas persoona lähestyy passiivia” Maria Vilkuna

ja Hannele Forsberg tarkastelevat, miten monikon 3. persoonalla (M₃) voidaan puhua yksipersonaisen passiivin tapaan ihmisistä niin että jää auki, keistä on kyse. Tällaista käyttöä nimitetään kielitieteessä usein impersonaaliseksi. Maailman kielissä M₃-rakenteiden impersonaalinen käyttö on yleistä, mutta suomessa se on aiempien havaintojen perusteella liitetty lähinnä itämurteisiin, ja yleiskielisissä teksteissä ilmaisukeinoa käytetään pääosin toisen käden tiedon, nimitysten ja puhetapojen kuvauksissa erityisesti erilaisten kommunikaatioverbien kanssa (*Sanovat sitä rakkaudeksi*). Puhuttua kieltä tarkastellessa impersonaaliselle M₃:lle paljastuu kuitenkin myös muita käyttöyhteyksiä. Tutkimuksen aineisto on kerätty eri-ikäisistä murreaineistoista (LA, SKN, FinDiaSyn), jotka osoittavat, että impersonaalinen M₃ on kaikissa murteissa mahdollinen, mutta läntisimmissä murteissa – etenkin lounaisissa – sitä ei esiinny yhtä paljon kuin itämurteissa ja niihin rajautuvissa etelä- ja kaakkoishämäläismurteissa. Analyysi nostaa esiin myös murrehaastatteluaineistoihin liittyviä erityispiirteitä: haastatteluaineistoissa toiset käyttötavat saattavat jäädä piiloon, kun taas toiset nousevat esiin yliedustettuina. Puheenaiheet, haastateltavan puhetyyli ja haastattelun yleinen luonne ratkaisevat, missä määrin ja millaiselle impersonaalisen M₃:n käytölle tilanteessa tarjoutuu sopivia paikkoja.

Kokoelman päättää Hannele Forsbergin ja Milla Uusituvan kirjoittama ”Murretallenteet affektisen konstruktion tutkimusaineistona: Avoin yksikön 2. persoona kantaa ottavissa toimintajaksoissa”. Kirjoituksessa tarkastellaan avoimen yksikön 2. persoonan käyttöä affektisiksi luonnehdituissa jaksoissa, joissa avoimella yksikön 2. persoonan lauseella tyypillisesti perustellaan edellä esitettyä eksplisiittistä kannanottoa. Analysoitavat esimerkkikatkelmat on valittu eri aikoina ja eri menetelmin tallennetuista murreaineistoista, joista suurin osa edustaa 1960–1970-luvuilla toteutettuja perinteisiä murrehaastatteluja. Mukana on myös vuosituhanen vaihteessa Pohjois-Karjalassa tallennettu murteenseurauhankkeen haastattelu ja FinDiaSyn-hankkeessa videoitu asioimistilanne parturi-kampaamosta. Luvun yleisempänä tavoitteena on tehdä näkyväksi, miten käytettävissä olevat aineistot vaikuttavat siihen, millainen kuva tutkittavan kielenpiirteen tai kieliopillisen rakenteen käytöstä ja tyypillisistä esiintymisympäristöistä muotoutuu. Kirjoittajat